

Μνήμων

Τόμ. 39 (2022)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΜΑΡΙΑ ΑΡΒΑΝΙΘΗ, Σπαθιά και άλλα όπλα: Στοιχεία για τον αφοπλισμό των μη Μουσουλμάνων στα χάνια της Κωνσταντινούπολης, Μάρτιος – Απρίλιος 1821 ● ΣΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, Ένα νησί σε δύο επικράτειες: Η Κάλυμνος ανάμεσα στην Ελληνική Επανάσταση και την οθωμανική εξουσία (1824-1825) ● ΜΗΝΑΣ ΑΝΤΥΠΙΑΣ, Σπογγαλιευτικές συντροφίες και επιχειρήσεις στην Ύδρα στα τέλη της Επανάστασης και τα πρώτα χρόνια της οθωμανικής περιόδου (1830-1840) ● ΣΩΤΗΡΟΤΑΑ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Το θεσμικό πλαίσιο και η γραφειοκρατία της αποκατάστασης των αγωνιστών της Ελληνικής Επανάστασης (1821-1906) ● ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΥΡΡΙΗ, Η ώρα της ανταλλαγής: Οι ανταλλάξιμοι Μουσουλμάνοι στον τοπικό Τύπο: Οι περιπτώσεις της Κρήτης και της Μακεδονίας ● ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ – ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ – ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΜΕΛΙΟΥ, Από τη Βιθνία στην Ελλάδα: Πτυχές της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής στον τόπο προέλευσης και εγκατάστασης μέσα από το Αρχείο Προφορικής Παράδοσης του ΚΜΣ ● ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΑΡΑΛΗ, Ο «τεκμηριωτικός» φακός της αιωνιότητας του αίματος: Οι φωτογραφικοί «απαρράλληλισμοί» της Nelly's και η εποχή τους ● ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, Τα τοπικά οικονομικά δίκτυα των Ομάδων Ενδύλων Καταθραυκόμενων Αγρονιστών (ΟΕΚΑ) ως πρώιμο στάδιο του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΑΡΤΟΜΑΤΣΙΔΗ – ΝΑΤΑΛΙΑ ΤΣΟΥΡΜΑ, Δημογραφικές μεταβολές στην Ελλάδα της Κατοχής (1941-1944/45): Μια ιστοριογραφική προσέγγιση της πληθυσμιακής κινητικότητας

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΟΡΑΣ, Δύο οθωμανικά τεκμήρια για τον Ρήγα ● ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΣΦΟΙΝΗ, «Μια πιστή εικόνα της Ελλάδας»: Από το ημερολόγιο του ιρλανδού φιλέλληνα James Emerson (1825) ● ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ, Οι ενθυμήσεις του Μαρμερηνού Λαμπρινού Κ. Δημαρχόπουλου, 1821-1866 ● ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Μερικές σκέψεις για τη ζωή, το επιστημονικό έργο και την ποικίλη δράση του Αντωνίου Σενάλα

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Εκδόσεις για το 1821. Μια δεύτερη αποτίμηση: Χάρης Αθανασάδης, Δημήτρης Δ. Αρβανιτάκης, Σίμος Μπούκης, Μιχάλης Σωτηρόπουλος, Άννα Αθανασούλη, Παναγιώτης Σπάθης και Ευθύμιος Μαχαίρας, Βασιλική Θεοδώρα, Νικόλαος Αβανός, Κατερίνα Γαρίδα, Δημήτρης Γαργής, Ζωή Καζάκου

39

ΑΘΗΝΑ 2022

ΣΠΑΘΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΟΠΛΑ

ΜΑΡΙΑ ΑΡΒΑΝΙΘΗ

doi: [10.12681/mnimon.37023](https://doi.org/10.12681/mnimon.37023)

Copyright © 2024, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΡΒΑΝΙΘΗ Μ. (2024). ΣΠΑΘΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΟΠΛΑ: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΦΟΠΛΙΣΜΟ ΤΩΝ ΜΗ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ ΣΤΑ ΧΑΝΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ, ΜΑΡΤΙΟΣ – ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1821. *Μνήμων*, 39, 11-29.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.37023>

ΜΑΡΙΑ ΑΡΒΑΝΙΤΗ

ΣΠΑΘΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΟΠΛΑ: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ
ΤΟΝ ΑΦΟΠΛΙΣΜΟ ΤΩΝ ΜΗ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ
ΣΤΑ ΧΑΝΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ,
ΜΑΡΤΙΟΣ – ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1821

«[...] εισήρχοντο ως έμμανεΐς εις τὰς οΐκίας,
τὰ έργαστήρια κτλ. πρὸς έξερύνησιν ὄπλων [...]»¹

Στις 14/26 Μαρτίου του 1821 ξεκίνησε στην Κωνσταντινούπολη μια καταγραφή των μη Μουσουλμάνων που εργάζονταν ή/και διέμεναν στα χάνια της πόλης. Όπως μας πληροφορεί το εισαγωγικό κείμενο των καταστίχων, η απογραφή είχε διττό σκοπό: αφενός να καταγραφούν όλοι οι μη Μουσουλμάνοι που ήταν εγκατεστημένοι στα χάνια, καθώς και οι εγγυητές τους, και αφετέρου να διεξαχθεί έρευνα στα δωμάτια, τα καταστήματα και τα εργαστήριά τους για να βρεθούν τα όπλα που είχαν στην κατοχή τους. Όσοι ήταν αγνώστου προελεύσεως και δεν είχαν κάποιον να εγγυηθεί για αυτούς, θα εκδιώκονταν. Όλα τα όπλα θα συγκεντρώνονταν, οι κάτοχοί τους θα αποζημιώνονταν σε μετρητά και στο εξής δεν θα έμπαιναν στα χάνια όπλα, μπαρούτι και σφαίρες.² Επίσης, αποφασί-

1. Αμβρόσιος Φραντζής, *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος αρχομένη από του έτους 1715, και λήγουσα το 1835, διηρημένη εις τόμους τρεις*, τ. Α', εκ της Τυπογραφίας Η Βιτώρια του Κωνστ. Καστόρχη και Συντροφίας, Αθήνα 1839, σ. 252.

2. BOA, NFS.d.00008, σ. 4· BOA, A.DVNS.TZEI.d.00029, σ. 5. Μια πρώτη εκδοχή αυτής της συμβολής παρουσιάστηκε στα Σεμινάρια της Ερμούπολης, στις 7 Ιουλίου 2018, με τίτλο: «Και στο εξής να μην μπαίνουν στα χάνια όπλα, μπαρούτι και σφαίρες. Προσπάθειες αποτροπής μίας κρίσης στην οθωμανική πρωτεύουσα, Μάρτιος 1821», στην ενότητα «Κρίση και Πόλη, 14ος-20ός αι.». Επίσης, είχα τη δυνατότητα να μελετήσω περαιτέρω τη συγκεκριμένη πηγή στο πλαίσιο της συμμετοχής μου στο ερευνητικό πρόγραμμα «Το 1821 στην Κωνσταντινούπολη. Οι Ρωμιοί της Πόλης σύμφωνα με οθωμανικές καταγραφές», με ακαδημαϊκό υπεύθυνο τον Παρασκευά Κονόρτα, το οποίο διήρκεσε από τον Νοέμβριο του 2020

στηχε σε κάθε χάνι να διοριστεί ένας μουσουλμάνος επιτηρητής (*nazir*).³

Η συγκεκριμένη καταγραφή σώζεται σε δύο κατάστιχα, τα οποία περιλαμβάνουν και άλλες πληθυσμιακές καταγραφές της εποχής και αποικούνται σε δύο διαφορετικές αρχειακές ενότητες του Οθωμανικού Αρχείου, στα Κρατικά Αρχεία της Κωνσταντινούπολης.⁴ Η πηγή αυτή, ιδιαίτερα πλούσια για τη μελέτη της ιστορίας της εργασίας και των συντεχνιών αλλά και για τα χάνια και τις λειτουργίες τους στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 19ου αιώνα, έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον των ερευνητών.⁵ Ανάμεσα σε αυτούς, ο Ahmet Yaşar περιέγραψε τη συγκεκριμένη

έως τον Σεπτέμβριο του 2021 και υπήρξε τμήμα του έργου «Συμβολή του ΕΚΠΑ στην έρευνα για τη μελέτη της Ιστορίας και της μνήμης της Επανάστασης του 1821», με επιστημονικό υπεύθυνο τον Βαγγέλη Καραμανωλάκη.

3. Ο.π. Για τις αρμοδιότητες των συγκεκριμένων προσώπων μας πληροφορεί ένα οθωμανικό διοικητικό έγγραφο, το οποίο χρονολογείται έναν περίπου χρόνο αργότερα, στις 27 Απριλίου / 9 Μαΐου 1822. Σύμφωνα με αυτό, οι επιτηρητές θα εμπόδιζαν την είσοδο όπλων και πυρομαχικών καθώς και ανθρώπων χωρίς εγγυητές στα χάνια, διασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο την τάξη. Το μέτρο που είχε εφαρμοστεί, σύμφωνα με το έγγραφο, στα χάνια της ιστορικής χερσονήσου (*Istanbul*), θα έπρεπε να εφαρμοστεί και στα χάνια του Γαλατά και των γύρω περιοχών (*Galata ve etrafında*). Για τη μεταγραφή του εγγράφου βλ. H. Şükrü İlcak (επιμ.), *“Those Infidel Greeks”: The Greek War of Independence through Ottoman Archival Documents*, τ. Β', Λέιντεν, Brill, 2021, σ. 1138, και για την αγγλική του μετάφραση βλ. στο ίδιο, τ. Α', Λέιντεν, Brill, 2021, σ. 314. Βλ. επίσης Şânî-Zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-Zâde Târîhi (1223-1237 / 1808-1821)*, επιμ. Ziya Yılmaz, τ. Β', Κωνσταντινούπολη, Çamlıca, 2008, σ. 1077-1078, και H. Şükrü İlcak, *A Radical Rethinking of Empire: Ottoman State and Society during the Greek War of Independence (1821-1826)*, αδημ. διδακτορική διατριβή, Harvard University, Καίμπριτζ Μασσαχουσέτης 2011, σ. 191. Για τον όρο *nazir* βλ. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, τ. Β', Κωνσταντινούπολη, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, σ. 666. Για τις αποδόσεις του όρου στα ελληνικά βλ. Ιωάννης Χλωρός, *Λεξικόν τουρκο-ελληνικόν*, τ. Β', εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολη 1900, σ. 1851.

4. Συγκεκριμένα, για την εν λόγω καταγραφή βλ. BOA, NFS.d.00008, σ. 4-22, 39-61 και BOA, A.DVNS.TZEİ.d.00029, σ. 5-82.

5. Ο Bünyamin Demir χρησιμοποίησε τη συγκεκριμένη καταγραφή ως βασική πηγή για τη διδακτορική του διατριβή, στην οποία επεδίωξε να μελετήσει την οικονομική διάσταση των χανίων της ιστορικής χερσονήσου κατά τον 19ο αιώνα. Σε αυτήν παραθέτει τα χάνια που καταγράφονται στην πηγή και τα επαγγέλματα που εντοπίζονται σε καθένα από αυτά. Το κείμενο περιέχει πίνακες και πραγματολογικά στοιχεία τόσο για τα χάνια όσο και για τα επαγγέλματα που απαντώνται, απουσιάζει, ωστόσο, η ανάλυση των στοιχείων που προκύπτουν. Βλ. Bünyamin Demir, *XIX. Yüzyılda Tarihi Yarımada Hanlarının Ekonomik Yönü*, αδημ. διδα-

καταγραφή στο πλαίσιο της εξέτασης του ελέγχου που ασκούσε η οθωμανική διοίκηση στα χάνια της Κωνσταντινούπολης κατά τον 18ο και στις αρχές του 19ου αιώνα.⁶ Στο παρόν άρθρο θα επιδιώξω να εξετάσω αυτήν την επιχείρηση συνδέοντάς τη με πρακτικές διαχείρισης κρίσεων που εφαρμόζονταν κατά το παρελθόν. Παρουσιάζοντας τα αποτελέσματα της καταγραφής και κυρίως του αφοπλισμού, θα σχολιάσω την επιτυχία της επιχείρησης αλλά και το ζήτημα της οπλοκατοχής από μη Μουσουλμάνους. Με αφορμή, τέλος, την ιδιαίτερη περίπτωση του Αλέκου Θεολόγου, ενός εμπόρου της Ευρώπης (*Anrupa tüccari*), στο δωμάτιο του οποίου βρέθηκαν τρία σεντούκια με 391 σπαθιά, θα γίνει λόγος για τη συγκεκριμένη κατηγορία εμπόρων, για τα επιχειρησιακά σχέδια της Φιλικής Εταιρείας και για τον ρόλο της Κωνσταντινούπολης σε αυτά.

Η διεξαγωγή της συγκεκριμένης επιχείρησης καταγραφής και αφοπλισμού των μη Μουσουλμάνων στα χάνια⁷ της ιστορικής χερσονήσου της Κων-

τορική διατριβή, Marmara Üniversitesi, Κωνσταντινούπολη 2010. Στη συγκεκριμένη καταγραφή αναφέρεται σύντομα και η Nalan Turna στο πλαίσιο της εξέτασης του θεσμού της εγγύησης (*kefalet*) κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Βλ. Nalan Turna, «Pandemonium and Order: Suretyship, Surveillance and Taxation in Early Nineteenth Century Istanbul», *New Perspectives on Turkey* 39 (2008), σ. 172-174· η ίδια, *The Artisans and Janissaries of Istanbul: Before and After the Auspicious Event, 1808-1839*, Κωνσταντινούπολη, Libra, 2021, σ. 146-149.

6. Ahmet Yaşar, «Controlling Space: State Supervision over Urban Khans in Eighteenth and Early Nineteenth Century Istanbul», *Archiv Orientalní* 87 (2019), σ. 229-231. Για μια εκτενέστερη εκδοχή βλ. ο ίδιος, *The Han in the Eighteenth and the Early Nineteenth Century Istanbul: A Spatial, Topographical and Social Analysis*, αδημ. διδακτορική διατριβή, Boğaziçi University, Κωνσταντινούπολη 2016, σ. 191-196.

7. Η λέξη χάνι (*han*) συγκεντρώνει τις έννοιες του καταλύματος, της αποθήκης εμπορευμάτων και του πανδοχείου. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία χάνια υπήρχαν τόσο στους μεγάλους δρόμους, λειτουργώντας ως ενδιάμεσοι σταθμοί, όπου κατέλυαν έμποροι, ταξιδιώτες και προσκυνητές, όσο και μέσα στις πόλεις, όπου χρησίμευαν ως χώροι αποθήκευσης εμπορευμάτων, εμπορικών συναλλαγών και βιοτεχνικής παραγωγής αλλά και ως χώροι διαμονής για ταξιδιώτες και κάποιες φορές για τους τεχνίτες και εμπόρους που εργάζονταν σε αυτά. Στην τυπική τους μορφή επρόκειτο για πέτρινα κτήρια με έναν ή περισσότερους ορόφους που διαρθρώνονταν συνήθως γύρω από μία ή και περισσότερες ανοιχτές αυλές. Βλ. Nikita Elisséeff, «Khān», *The Encyclopaedia of Islam*, τ. Δ', Λέιντεν, E. J. Brill, 1978, σ. 1010, 1015-1017· Bruce Masters, «Caravansary», Gábor Ágoston, Bruce Masters (επιμ.), *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Νέα Υόρκη, Facts on File, 2009, σ. 120. Τα περισσότερα χάνια στην ιστορική χερσονήσο βρισκόνταν στο εμπορικό κέντρο της πόλης, γύρω από

σταντινούπολης αποτελεί ένα από τα πρώτα μέτρα που έλαβε η οθωμανική διοίκηση, αφού έγινε γνωστή η επαναστατική δράση του Αλέξανδρου Υψηλάντη στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, στις αρχές Μαρτίου.⁸ Όπως έχει δείξει ο Sükrü İncak, ο ρόλος του Αλέξανδρου Υψηλάντη αλλά και του ηγεμόνα της Μολδαβίας Μιχαήλ Σούτσου, δύο Φαναριωτών δηλαδή, στα γεγονότα οδήγησε τους Οθωμανούς να θεωρήσουν ως κέντρο των επαναστατικών ενεργειών την Κωνσταντινούπολη, τουλάχιστον στην αρχή, ενώ στην άποψη αυτή συνηγορούσαν και κάποιες πληροφορίες για την ύπαρξη ενός σχεδίου των Ελληνορθοδόξων για την κατάληψη της πόλης.⁹

Η Κωνσταντινούπολη, έδρα της διοίκησης και πόλος έλξης για τους πληθυσμούς της περιφέρειας, υπήρξε συχνά πεδίο εξεγέρσεων, οι οποίες οδηγούσαν σε πολιτικές κρίσεις παραλύοντας τον διοικητικό μηχανισμό και διαταράσσοντας την καθημερινότητα των κατοίκων.¹⁰ Ο Μαχμούτ Β΄ ανήλθε στον θρόνο στον απόηχο μιας τέτοιας κρίσης, τον Ιούλιο του 1808, από τις ενέργειες ενός ισχυρού τοπικού παράγοντα, του Alemdar Mustafa paşa, ενώ τέσσερεις μήνες αργότερα κινδύνευσε να καθαιρεθεί μετά το ξέσπασμα νέας εξέγερσης, στην οποία, όπως και στην πρώτη, είχε κεντρικό ρόλο το σώμα των γενιτσάρων και έληξε με πλήθος θυμάτων και με σημαντικές καταστροφές στην πόλη.¹¹ Με στόχο τη διασφάλιση της πρωτεύουσας και την αποσόβηση πιθανής πολιτικής κρίσης, οι οθωμανικές αρχές έλαβαν μια σειρά προληπτικών μέτρων, ήδη από το πρώτο μισό του Μαρτίου του 1821. Επίσης, κατά το δεύτερο μισό του Μαρτίου ξεκίνησαν στην πόλη τα πρώτα βίαια επεισόδια από μερίδα του μουσουλμανικού πληθυσμού και εκτελέσεις επιφανών προσώπων από την

την Κλειστή Αγορά, στο Mahmutpaşa και στο Mercan, αλλά και βορειότερα μέχρι την ακτή του Κερατίου, κυρίως στην περιοχή από το Eminönü έως το Un Kapanı. Τα χάνια που ελέγχθηκαν στην επιχείρηση που εξετάζεται, βρίσκονταν κυρίως στη συγκεκριμένη περιοχή, ενώ καταγράφονται και κάποια στη νότια πλευρά της πόλης. Για τα χάνια ως χώρους ανδρών βλ. A. Yaşar, *The Han*, ό.π., σ. 150-151.

8. Η πληροφορία έφτασε στην Κωνσταντινούπολη πιθανότατα την 1/13 Μαρτίου. Βλ. ενδεικτικά Ηλίας Κολοβός, Σουκρού Ιλιτζάκ, Μοχαμάντ Σχαριάτ-Παναχί, *Η οργή του σουλτάνου. Αυτόγραφα διατάγματα του Μαχμούτ Β΄ το 1821*, Αθήνα, Εκδόσεις ΕΑΠ, 2021, σ. 49.

9. H. Ş. İncak, *A Radical Rethinking*, ό.π., σ. 179, 182.

10. Ebru Boyar, Kate Fleet, *A Social History of the Ottoman Istanbul*, Νέα Υόρκη, Cambridge University Press, 2010, σ. 72, 89-90· Aysel Yıldız, «A City under Fire: Urban Violence in Istanbul during the Alemdar Incident (1808)», Ulrike Freitag, Nora Lafi (επιμ.), *Urban Violence under the Ottomans: Between Cosmopolitanism and Conflict*, Νέα Υόρκη, Routledge, 2014, σ. 37.

11. Για μια ανάλυση των συγκεκριμένων γεγονότων βλ. A. Yıldız, ό.π., σ. 37-57.

πλευρά της διοίκησης, οι οποίες κορυφώθηκαν με τον απαγχονισμό του Γρηγορίου Ε' στις 10/22 Απριλίου.¹² Από τις αρχές Μαρτίου, ο σουλτάνος είχε ζητήσει να δοθούν προφορικές, συνεπώς μυστικές, εντολές για την αύξηση της αστυνόμευσης και σε περιοχές της ευρύτερης Κωνσταντινούπολης, όπως το Πέραν και ο Γαλατάς, ενώ στις 12/24 του ίδιου μήνα απεστάλησαν διατάγματα προς τους ανώτερους αξιωματούχους που ήταν υπεύθυνοι για την ασφάλεια της πόλης, σχετικά με την επιτήρηση των δραστηριοτήτων των Ρωμιών.¹³ Την ίδια περίοδο είχαν ξεκινήσει και οι συλλήψεις επιφανών προσώπων.¹⁴ Επίσης, στις 17/29 Μαρτίου, τρεις ημέρες μετά την έναρξη της επιχείρησης στα χάνια, εκδόθηκε διάταγμα για τον αφοπλισμό των Ρωμιών και των Αρμενίων της πόλης, στους οποίους δινόταν προθεσμία δέκα ημερών για την παράδοση των όπλων τους στα Πατριαρχεία, όπου θα συγκεντρώνονταν αρχικά τα όπλα και εν συνεχεία θα παραδίδονταν στις αρχές. Μετά την παρέλευση των δέκα ημερών, θα πραγματοποιούνταν έλεγχοι και οι ιδιοκτήτες των σπιτιών, στα οποία θα εντοπιζόνταν όπλα, θα τιμωρούνταν.¹⁵

Επιχειρήσεις αφοπλισμού τμημάτων του πληθυσμού πραγματοποιούνταν σε περιόδους κρίσης και ειδικά πολεμικού κινδύνου από τους προηγού-

12. Τα μέτρα που λήφθηκαν από τις οθωμανικές Αρχές καθώς και τα βίαια επεισόδια που σημειώθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, κατά τους πρώτους μήνες της Επανάστασης, έχουν απασχολήσει τη νεότερη βιβλιογραφία: βλ. Christine M. Philliou, *Biography of an Empire: Governing Ottomans in an Age of Revolution*, Μπέρκλεϋ, University of California Press, 2011, σ. 65-74, 210-214· H. Ş. Ilıcak, *A Radical Rethinking*, ό.π., σ. 121-138, 145-157, 162-163, 168-170, 179-194· Maria Arvaniti, «Some Observations on the Violent Episodes against the Greek Orthodox Population of Istanbul in 1821», Antonios Ampoutis, Marios Dimitriadis, Sakis Dimitriadis, Theodora Konstantellou, Maria Mamali, Vangelis Sarafis (επιμ.), *Violence and Politics: Ideologies, Identities, Representations*, Νιούκασλ, Cambridge Scholars Publishing, 2018, σ. 192-205· Λεωνίδα Μοίρας, *Η Ελληνική Επανάσταση μέσα από τα μάτια των Οθωμανών*, Αθήνα, Εκδόσεις Τόπος, 2020, σ. 63-79· Yusuf Ziya Karabıçak, *Local Patriots and Ecumenical Ottomans: The Orthodox Patriarchate of Constantinople in the Ottoman Configuration of Power, 1768-1828*, αδημ. διδακτορική διατριβή, École doctorale de l'EHESS και McGill University, Παρίσι – Μόντρεαλ 2020· H. Κολοβός, Σ. Ιλιτζάκ, Μ. Σχαριάτ-Παναχί, ό.π., σ. 49-76.

13. H. Κολοβός, Σ. Ιλιτζάκ, Μ. Σχαριάτ-Παναχί, ό.π., σ. 50-51, 107· βλ. και Y. Z. Karabıçak, ό.π., σ. 402-403.

14. Βλ. ενδεικτικά Σπυρίδων Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, τ. Α', εκ της εν τη Αυλή του Ερυθρού Λέοντος Τυπογραφίας Ταυιλόρου και Φραγκίσκου, Λονδίνο 1853, σ. 97-98.

15. Şâni-Zâde, ό.π., τ. Β', σ. 1078-1079. Βλ. και H. Κολοβός, Σ. Ιλιτζάκ, Μ. Σχαριάτ-Παναχί, ό.π., σ. 55-56, 130-131.

μενους αιώνες. Οι επιχειρήσεις αυτές, πέρα από το γεγονός ότι περιόριζαν την οπλοκατοχή σε συγκεκριμένες ομάδες που θεωρούνταν κατά περίπτωση επικίνδυνες, ενίσχυαν παράλληλα και το αυτοκρατορικό οπλοστάσιο.¹⁶ Οι ραγιάδες, Μουσουλμάνοι και μη Μουσουλμάνοι, απαγορευόταν να φέρουν όπλα, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις. Ιδιαίτερη μέριμνα υπήρχε για τον περιορισμό χρήσης φορητών πυροβόλων όπλων, τα οποία άρχισαν να έχουν ευρύτερη διάδοση σε ομάδες του πληθυσμού από τις τελευταίες δεκαετίες του 16ου αιώνα. Τα πυροβόλα όπλα, πέρα από το κύρος που προσέδιδαν στον ιδιοκτήτη τους και την ασφάλεια που προσέφεραν, παρείχαν επίσης και επαγγελματικές ευκαιρίες.¹⁷ Το γεγονός ότι η οπλοκατοχή συνιστούσε μια πραγματικότητα στην Αυτοκρατορία καταδεικνύεται από τις ίδιες τις επιχειρήσεις αφοπλισμού. Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο αυτές εφαρμόζονταν, δείχνει μεγαλύτερη ανοχή από την πλευρά της διοίκησης στο φαινόμενο της οπλοκατοχής με την πάροδο του χρόνου.¹⁸

Ειδικά για την Κωνσταντινούπολη, ο έλεγχος και η καταγραφή εν δυνάμει επικίνδυνων τμημάτων του πληθυσμού υπήρξε πρακτική που εφαρμοζόταν από τον 18ο αιώνα για τη διασφάλιση της δημόσιας τάξης και την αποφυγή κρίσεων. Σε τέτοιες περιόδους η οθωμανική διοίκηση έστρεφε την προσοχή της σε ομάδες του πληθυσμού που συνέδεε με τις αναταραχές λόγω του τόπου καταγωγής τους, του επαγγέλματος που ασκούσαν ή άλλων χαρακτηριστικών.¹⁹ Η πρακτική αυτή εφαρμόστηκε

16. Δημήτριος Παπασταματίου, «Οι οθωμανικές στρατιωτικές προετοιμασίες και ο αφοπλισμός της Πελοποννήσου κατά τα έτη 1768-1769», Γεώργιος Σαλακίδης (επιμ.), *Τουρκολογικά*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 401-402.

17. Halil İnalcık, «The Sociopolitical Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East», Vernon J. Parry, Malcolm E. Yapp (επιμ.), *War, Technology and Society in the Middle East*, Λονδίνο – Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1975, σ. 195, 197-198, 201· Ronald C. Jennings, «Firearms, Bandits, and Gun-control: some Evidence on Ottoman Policy towards Firearms in the Possession of *Reaya*, from Judicial Records of Kayseri, 1600-1627», *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis, and Sharia Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, Κωνσταντινούπολη, The Isis Press, 1999, σ. 330-331, 344.

18. Δ. Παπασταματίου, *ό.π.*, σ. 401-404. Για αυστηρότερα παραδείγματα επιχειρήσεων αφοπλισμού στις αρχές του 17ου αιώνα βλ. R. C., Jennings, *ό.π.*, σ. 334-336, 338.

19. Για ένα τέτοιο παράδειγμα βλ. ενδεικτικά Nina Ergin, «The Albanian *Tellâk* Connection: Labor Migration to the Hammams of 18th-Century Istanbul, based on the 1752 *İstanbul Hamâmları Defteri*», *Turcica* 43 (2011), σ. 231-247· η ίδια (με τη συνεργασία της Yasemin Özarslan), «Mapping Istanbul's Hammams of 1752 and their Employees», *Suraiya Faroqhi (επιμ.)*, *Bread from the Lion's*

πιο συστηματικά κατά τη βασιλεία του Σελίμ Γ' (1789-1807). Έτσι, στις αρχές της δεκαετίας του 1790 πραγματοποιήθηκαν συνολικές καταγραφές των ανδρών που ζούσαν συγκεντρωμένοι σε κτηριακά συγκροτήματα του εμπορικού κέντρου, όπως τα χάνια, και επίσης σε εργαστήρια και μαγαζιά. Από αυτούς οι άνεργοι περιπλανώμενοι και όσοι δεν είχαν εγυητές συγκεντρώνονταν και εκδιώκονταν.²⁰

Η υπό εξέταση επιχείρηση ενσωματώνει στοιχεία και από τις δύο παραπάνω πρακτικές. Η καταγραφή διαρθρώνεται από χάνι σε χάνι και από δωμάτιο σε δωμάτιο. Κάθε εγγραφή αφορούσε ένα δωμάτιο, το οποίο μπορούσε να συνιστά χώρο εργασίας, χώρο διαμονής ή κάποιες φορές και τα δυο. Σε κάθε εγγραφή καταγράφονταν ένα ή παραπάνω άτομα, εκ των οποίων το πρώτο είχε τον ρόλο του επικεφαλής, καθώς τα υπόλοιπα άτομα προσδιορίζονταν συνήθως σε σχέση με αυτό, ως ο συνέταιρός του, ο αδελφός του, ο γιος του κ.λπ.²¹ Βασικό προσδιοριστικό στοιχείο για κάθε πρόσωπο ήταν το όνομά του καθώς και το όνομα του πατέρα του, ενώ σπάνια, και μόνο για τους επικεφαλής, σημειωνόταν και το επώνυμο. Επίσης, μόνο για τους επικεφαλής καταγραφόταν κάποιες φορές το επάγγελμα²² καθώς και ο τόπος προέλευσής του.²³ Μετά την καταγραφή όλων των προσώπων, σημειωνόταν ο αριθμός των θυρών του δωματίου, που δήλωνε το μέγεθος

Mouth. Artisans Struggling for a Livelihood in Ottoman Cities, Νέα Υόρκη – Οξφόρδη, Berghahn, 2015, σ. 108-115.

20. Betül Başaran, *Selim III. Social Control and Policing in Istanbul at the End of the Eighteenth Century: between Crisis and Order*, Λέιντεν, Brill, 2014, σ. 1-5, 106-117.

21. Ο όρος *mukîm*, σύμφωνα με τον Χλωρό, «ο διαμένων, ο κατοικών», που εντοπίζεται πολύ συχνά στα κατάστιχα προσδιορίζοντας τη σχέση με τον επικεφαλής, δεν είναι σαφές τι ακριβώς δηλώνει. Βλ. Ι. Χλωρός, *ό.π.*, τ. Β', σ. 1759. Η συχνότητα με την οποία χρησιμοποιείται, υποδηλώνει ενδεχομένως ότι πρόκειται για έναν όρο-ομπρέλα, ο οποίος δηλώνει μορφές σύνδεσης με τον επικεφαλής, όπως αυτή του υφισταμένου.

22. Σπάνια σημειώνεται το επάγγελμα και για κάποιο άλλο άτομο εντός του ίδιου δωματίου, δηλώνοντας ενδεχομένως τη χρήση του ίδιου χώρου από δύο διαφορετικούς επαγγελματίες ή την συνεργασία ενός εργαζομένου με διαφορετική ειδικευση.

23. Ο προσδιορισμός αυτός δηλώνει την τοπική ταυτότητα του προσώπου, τον τόπο καταγωγής ή, όταν δεν επρόκειτο για υπήκοο της Αυτοκρατορίας, την υπηκοότητά του. Το στοιχείο αυτό, ενώ καταγράφεται με μεγαλύτερη συχνότητα στα πρώτα χάνια, σχεδόν εγκαταλείπεται στη συνέχεια. Οι τόποι που σημειώνονται είναι περιοχές της ευρύτερης Κωνσταντινούπολης, πόλεις, νησιά του Αιγαίου, ολόκληρες γεωγραφικές περιοχές, όπως η Πελοπόννησος, αλλά και ξένες χώρες.

του χώρου, ή, στην περίπτωση που είχαν εντοπιστεί όπλα εντός του δωματίου, καταγραφόταν το είδος, η κατάσταση και ο αριθμός τους. Αφού ολοκληρώνονταν η καταγραφή των δωματίων σε ένα χάνι, σημειωνόνταν οι εγγυητές καθώς και ο μουσουλμάνος επιτηρητής του κτηρίου.²⁴

Η διαδικασία του αφοπλισμού στα χάνια ήταν διαφορετική από εκείνη που ακολουθήθηκε στις συνοικιακές περιοχές. Πέρα από το γεγονός ότι πραγματοποιήθηκε αποκλειστικά από μουσουλμάνους αξιωματούχους, η διαδικασία ήταν άμεση, χωρίς να δοθεί προηγουμένως χρονικό περιθώριο για παράδοση των όπλων στα Πατριαρχεία.²⁵ Τα στοιχεία καταδεικνύουν τη βαρύτητα που είχαν τα χάνια στα μάτια των Αρχών, οι οποίες πιθανώς ανέμεναν ότι μια αιφνιδιαστική έναρξη της επιχείρησης θα συνέβαλλε και στην επιτυχία της. Τα αποτελέσματα της έρευνας, παρότι ισχνά, συμφωνούν, νομίζω, με αυτήν την προσέγγιση. Πιο συγκεκριμένα, όπλα βρέθηκαν σε μόλις 17 από τα 180 χάνια και λοιπά κτήρια της ιστορικής χερσονήσου, που ελέγχθηκαν. Είναι αξιοσημείωτο ότι τα μισά σχεδόν από αυτά είναι τα οκτώ πρώτα χάνια που καταγράφηκαν και επιπλέον ότι από αυτά συγκεντρώθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός όπλων και εξάρτυσης: συνολικά 519 αντικείμενα.²⁶ Τα υπόλοιπα εννέα χάνια, στα οποία εντοπίστηκαν μόλις 30 όπλα, εμφανίζονται σποραδικά στην καταγραφή.²⁷ Αν υποθέσουμε ότι η σειρά με την οποία πραγματοποιήθηκε η έρευνα από χάνι σε χάνι αντικατοπτρίζεται στα κατάστιχα,²⁸ τότε ο εντοπισμός όπλων στα πρώτα οκτώ καταγραφέντα χάνια και η απουσία τους, σχεδόν, στα υπόλοιπα, θα μπορούσε εύκολα να αποδοθεί στο χρονικό περιθώριο που είχαν οι ένοικοι να

24. Για τη δομή της καταγραφής βλ. επίσης B. Demir, *ό.π.*, σ. 2-5· A. Yaşar, «Controlling Space», *ό.π.*, σ. 229-231.

25. Şânî-Zâde, *ό.π.*, τ. Β', σ. 1077-1079.

26. Πρόκειται για τα εξής χάνια: Kürkçü han, Çorapçı han, Lüleci han, Sünbüllü han, Büyük Yeni han, Çinili han, Valide han, Küçük Yeni han. Τα χάνια αυτά βρίσκονται όλα στην ίδια περιοχή, πολύ κοντά το ένα στο άλλο.

27. Τα υπόλοιπα εννέα χάνια είναι τα εξής: Boncukçu han, Sofçular han, Vezir han, Kutucu han, Kadı han, İsmail Efendi han, Pertev Paşa han, Yol Geçen han, Haraççı han.

28. Σε σχέση με τις διαδρομές που ακολουθούσαν οι αξιωματούχοι που πραγματοποιούσαν καταγραφές βλ. ενδεικτικά N. Ergin (με τη συνεργασία της Y. Özarslan), «Mapping Istanbul's Hammams», *ό.π.*, σ. 112-115· Suraiya Faroqhi, «Making and Marketing Rough Woolens: From Balkan Looms to Istanbul Shops», *Turcica* 47 (2016), σ. 106-110.

ξεφορτωθούν ή να κρύψουν τα όπλα τους, αφού έγινε γνωστή η επιχείρησή.²⁹ Επίσης, θα μπορούσε να γίνει η υπόθεση ότι κάποιιοι επέλεξαν, εφόσον υπήρχε η δυνατότητα, να παραδώσουν τα όπλα τους στα Πατριαρχεία, στο διάστημα των δέκα ημερών που δόθηκε, από τις 17 έως τις 26 Μαρτίου.³⁰

Τα είδη των όπλων που εντοπίστηκαν, έχουν επίσης ενδιαφέρον και είναι χρήσιμο να παρουσιαστούν συνοπτικά. Πρόκειται για 541 φορητά όπλα και οκτώ αντικείμενα εξάρτυσης.³¹ Τα διαφορετικά είδη όπλων καταγράφονται αναλυτικά, ενώ συχνά δίνονται πληροφορίες για το υλικό από το οποίο ήταν κατασκευασμένα ή για τη διακόσμηση που έφεραν, καθώς και για την κατάστασή τους, στην περίπτωση που ήταν παλιά ή σπασμένα. Αν αφαιρέσουμε τα 391 σπαθιά που βρέθηκαν σε ένα δωμάτιο στο Küçük Yeni han, με τα οποία θα ασχοληθούμε στη συνέχεια, απομένουν μόλις 150 όπλα, από τα οποία τα 95 ήταν πυροβόλα και τα 55 αγχέμαχα. Από τα πυροβόλα όπλα, τα περισσότερα ήταν πιστόλες (*tabanca*)³² (57), εκ των οποίων οι 30 σε ζευγάρια (*çift*) και οι υπόλοιπες μονές (*tek*), ακολουθούν τα τουφέκια (*tüfenk*) (24),³³ και έπειτα τα πιστόλια/κουμπούρες (*piştun*)³⁴ (8), ενώ απαντούν και δύο ακόμη είδη πυροβόλων

29. Την ίδια υπόθεση κάνει και ο Α. Yaşar, «Controlling Space», *ό.π.*, σ. 230.

30. Βλ. παραπάνω υποσ. 15.

31. Η σημασία της λέξης τακίμ (*takim*) που χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει, κάποιες φορές, πιστόλες ή πιστόλια/κουμπούρες, δεν είναι σαφής. Σύμφωνα με τον Robert Elgood: «Όταν οι παλάσκες κατασκευάζονταν μαζί με τις πιστόλες ονομάζονταν στα ελληνικά “τακίμι” (δηλαδή “ενιαίο σύνολο”)». Βλ. Robert Elgood, *Τα όπλα της Ελλάδας και των βαλκανικών γειτόνων της κατά την οθωμανική περίοδο*, μτφρ. Δάφνη Δημητριάδη, Ειρήνη Σκουζού, Αθήνα, Polaris, 2009, σ. 119. Αν αυτό ισχύει, τότε θα πρέπει να προστεθούν ακόμη 13 παλάσκες στον συνολικό αριθμό. Ο πίνακας που παραθέτει ο Yaşar, με τα καταγεγραμμένα όπλα και τα χάνια στα οποία εντοπίστηκαν, παρουσιάζει ελλείψεις και λάθη. Βλ. Α. Yaşar, *The Han*, *ό.π.*, σ. 195.

32. Για την επιλογή της συγκεκριμένης μετάφρασης βλ. R. Elgood, *ό.π.*, σ. 206. Σύμφωνα με τον Jonathan Grant, το συγκεκριμένο όπλο είχε πυροδοτικό μηχανισμό φιτιλιού. Βλ. Jonathan Grant, «Rethinking the Ottoman “Decline”: Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries», *Journal of World History* 10 (1999), σ. 196.

33. Ιωάννης Χλωρός, *Λεξικόν τουρκο-ελληνικόν*, τ. Α', εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολη 1899, σ. 538. Στα 24 τουφέκια συμπεριλαμβάνονται και δύο *filinta tüfenk*, με την υπόθεση ότι πρόκειται για τουφέκια με πυροδοτικό μηχανισμό πυρόλιθου. Βλ. σχετικά Χλωρός, *ό.π.*, τ. Β', σ. 1217.

34. Ο Χλωρός μεταφράζει ως «πιστόλιον» τόσο τη λέξη *tabanca* όσο και τη λέξη *piştun*. Βλ. Ι. Χλωρός, *ό.π.*, τ. Α', σ. 429 και τ. Β', σ. 1051. Σύμφωνα με τον Mehmet

όπλων.³⁵ Από τα αγχέμαχα όπλα τα περισσότερα ήταν σπαθιά (*kılıç*) (22)³⁶ και μαχαίρια/εγχειρίδια (*bıçak*) (14),³⁷ ενώ εντοπίζονται σε μικρούς αριθμούς και κάποια ακόμη είδη ξιφιδίων και εγχειριδίων.³⁸ Τέλος, καταγράφονται τέσσερα τσεκούρια (*balta*) και μία αξίνα (*külünk*).³⁹

Θα μπορούσαμε άραγε να φτιάξουμε ένα προφίλ εκείνων των ατόμων που βρέθηκαν να οπλοφορούν; Οι μόλις 52 περιπτώσεις όπου εντοπίστηκαν όπλα συνιστούν ιδιαίτερα μικρό δείγμα. Αξίζει, ωστόσο, να γίνουν κάποιες παρατηρήσεις. Καταρχάς, θα πρέπει να επισημανθεί ότι δύο περιπτώσεις αφορούν όπλα που βρέθηκαν στα χέρια διοικητικών υπαλλήλων των χα-

Zeki Pakalın, το *riştun* ήταν παλαιότερο όπλο που χρησιμοποιείτο πριν την *tabanca*. Βλ. M. Z. Pakalın, *ό.π.*, τ. Β', σ. 779. Με βάση αυτήν την πληροφορία, η λέξη *riştun* θα μπορούσε ίσως να μεταφραστεί και ως «κουμπούρα», λέξη που στα ελληνικά σήμαινε, σύμφωνα με τον Elgood, την παλιά πιστόλα. Βλ. R. Elgood, *ό.π.*, σ. 91. Να σημειωθεί εδώ ότι από τις 8 κουμπούρες οι μισές ήταν σε ζευγάρια. Οι πιστόλες και οι κουμπούρες είναι τα μόνα όπλα που καταγράφονται και σε ζευγάρια (*çift*).

35. Πιο αναλυτικά, εντοπίζονται τέσσερα *filinta*, τα οποία θα μπορούσαν να περιγραφούν ως κοντόκαννα τουφέκια με πυροδοτικό μηχανισμό πυρόλιθου, εκ των οποίων τα δύο ήταν δίκαννα (*çifte*). Βλ. σχετικά Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, τ. Α', Κωνσταντινούπολη, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 1993, σ. 628-629. Ο μικρός αριθμός τους θα μπορούσε να συνδεθεί με το ότι πρόκειται για νεότερη τεχνολογία, η οποία δεν είχε ακόμη διαδοθεί σημαντικά στην Αυτοκρατορία. Βλ. και J. Grant, *ό.π.*, σ. 197. Τέλος, εντοπίζονται δύο καραμπίνες (*karabina*). Βλ. I. Χλωρός, *ό.π.*, τ. Β', σ. 1277.

36. Κατά τον Ιωάννη Χλωρό, ξίφος ή σπάθη. Βλ. I. Χλωρός, *ό.π.*, τ. Β', σ. 1306. Βλ. και Sir James W. Redhouse (επιμ.), *A Turkish and English Lexicon Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*, Printed for the American mission by A. H. Boyajian, Κωνσταντινούπολη 1890, σ. 1468-1469. Εδώ επιλέχθηκε η μετάφραση «σπαθί» ως όρος-ομπρέλα. Για τη χρήση και τη διάδοση τους στις αρχές του 19ου αιώνα βλ. και Θεοφάνης Βλάχος (επιμ.), *1821. Τα άρματα του αγώνα*, Αθήνα 2021, σ. 89.

37. J. W. Redhouse, *ό.π.*, σ. 418. Κατά τον Ιωάννη Χλωρό, μάχαιρα. Βλ. I. Χλωρός, *ό.π.*, τ. Α', σ. 397.

38. Πιο αναλυτικά, εντοπίζονται τέσσερα *mez* (σπαθιά με λεπτή αμφίστομη λάμα), τέσσερα κοντά σπαθιά ή μεγάλα μαχαίρια, εκ των οποίων δύο κάμες (*kama*) και δύο *palıoz*, και ακόμη τρία εγχειρίδια, εκ των οποίων μία χατζάρα (*hançer*), μεγάλο μαχαίρι με κυρτή αμφίστομη λάμα, και δύο *yatağan bıçak*, μεγάλα μαχαίρια με λάμα μονής κόψης, ευθεία ή κυρτή. Για αυτά βλ. ενδεικτικά R. Elgood, *ό.π.*, σ. 51, 110, 112, 147 και *passim*.

39. Για τις χρήσεις τους κατά τους αιώνες που είχαν προηγηθεί βλ. Serkan Emir Erkmen, *Klasik Dönem Osmanlı Kara Kuvvetleri (Silahları ve Teçhizatları)*, αδημ. διδακτορική διατριβή, Ankara Üniversitesi, Άγκυρα 2019, σ. 285-298.

νίων. Στη μία περίπτωση το όνομα του προσώπου δεν διασώζεται,⁴⁰ ενώ η άλλη αφορά έναν μουσουλμάνο αξιωματούχο, ο οποίος πιθανότατα είχε φροντίσει ο ίδιος να συγκεντρώσει τα όπλα των μη Μουσουλμάνων στο χάνι όπου προΐστατο.⁴¹ Σε σχέση με τη χρήση των όπλων, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι πέρα από την περίπτωση των 391 σπαθιών, στις περισσότερες από τις άλλες 51 περιπτώσεις, αν όχι σε όλες, τα όπλα που εντοπίστηκαν προορίζονταν για προσωπική χρήση των ενοίκων ή σπάνια άλλων προσώπων που τα είχαν εμπιστευθεί σε αυτούς.⁴² Για την υπόθεση αυτή είναι, νομίζω, ενδεικτικό το γεγονός ότι τα όπλα δεν ξεπερνούν τα τέσσερα σε 45 από τις περιπτώσεις. Οι μόλις έξι περιπτώσεις, κατά τις οποίες τα όπλα είναι περισσότερα (από πέντε έως 17), παρουσιάζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά. Σε κάποιες ο μεγαλύτερος αριθμός όπλων δικαιολογείται από τον μεγαλύτερο αριθμό ατόμων που διέμεναν στο δωμάτιο, όπου αυτά βρέθηκαν, σε άλλες θα μπορούσε να υποδηλώνει και μικρές ποσότητες που θα διακινούνταν στην αγορά. Όσον αφορά την εθνοθρησκευτική ταυτότητα των ενοίκων, αυτή δεν είναι πάντα εύκολο να προσδιοριστεί, καθώς δεν δηλώνεται στην καταγραφή, εκτός από την περίπτωση των Εβραίων. Με βασικό κριτήριο τα ονόματα των προσώπων, πρόκειται πιθανότατα για 23 Ελληνορθόδοξους, 13 Αρμενίους, δύο Εβραίους και τρία ακόμη πρόσωπα για τα οποία είναι ιδιαίτερα επι-σφαλές να γίνει κάποια υπόθεση.⁴³ Επιπλέον, εντοπίζονται δέκα υπήκοοι

40. Και στα δύο κατάστιχα ο χώρος στον οποίο θα έμπαινε το όνομα του οντάμπασι (*odabaşı*) έμεινε κενός, ώστε να συμπληρωθεί πιθανότατα σε δεύτερο χρόνο. Πρόκειται άραγε για πρόσωπο που διέφυγε ή που απολύθηκε κατά τη συγκεκριμένη περίοδο; Παρότι το ερώτημα δεν μπορεί να απαντηθεί, το γεγονός ότι το ζήτημα αυτό προκύπτει στο πρώτο χάνι που εξετάζεται, δείχνει ίσως τα προβλήματα των πρώτων ημερών της επιχείρησης, πριν συστηματοποιηθούν οι διαδικασίες. Κάποια στοιχεία για το συγκεκριμένο αξίωμα, κυρίως κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα, καθώς και βιβλιογραφία για το θέμα προσφέρει η Nalan Turna, «Geç Dönem Osmanlı İstanbul'unda Han Yöneticileri-Odabaşilar», *OTAM* 27 (2010), σ. 197-199.

41. Πριν την καταγραφή των όπλων σημειώνεται: «Han ağası İsmail Ağa yedinden ahz olunan». BOA, NFS.d.00008, σ. 20.

42. Σε τρεις περιπτώσεις οι ενοικοί δήλωσαν ότι τα όπλα που εντοπίστηκαν στον χώρο τους ανήκαν σε τρίτα πρόσωπα. Έχει ενδιαφέρον ότι στο κατάστιχο BOA, NFS.d.00008 η συγκεκριμένη πληροφορία έχει συμπληρωθεί από άλλο χέρι, ίσως σε δεύτερο χρόνο, αφού επιβεβαιώθηκε.

43. Επίσης εντοπίζεται και ένας μουσουλμάνος αξιωματούχος, για τον οποίο έγινε λόγος παραπάνω.

ξένων χωρών, η προέλευση των οποίων καταγράφεται συστηματικά. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι τελευταίοι ως κατηγορία έφεραν γενικά μεγαλύτερο αριθμό όπλων από τους υπόλοιπους. Στις 35 περιπτώσεις, όπου σημειώνεται το επάγγελμα των ενοίκων, οι 20 αφορούσαν εμπόρους και τεχνίτες διαφόρων ειδικοτήτων, δέκα σχετίζονταν με σαράφηδες (*sarrafi*) και υπήρχαν ακόμη τρεις προστατευόμενοι έμποροι (*beratli*) και δύο έμποροι της Ευρώπης (*Anrupa tüccari*). Τέλος, η προέλευση από διάφορες περιοχές της Αυτοκρατορίας καταγράφεται μόνο σε εννιά περιπτώσεις.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το μέγεθος του δείγματος δεν μπορεί να οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα. Τα στοιχεία δείχνουν περιορισμένη οπλοχρησία μεταξύ των μη Μουσουλμάνων. Η κατοχή ενός περιορισμένου αριθμού όπλων θα μπορούσε ίσως να συνδεθεί με τους κινδύνους του ταξιδιού, για τους ξένους υπηκόους και όσους ταξίδευαν για εμπορικούς ή άλλους λόγους. Επίσης, κάποιιοι επαγγελματίες, όπως οι σαράφηδες, αντιμετώπιζαν ίσως μεγαλύτερους κινδύνους από άλλους στον χώρο εργασίας τους. Από την άλλη πλευρά, ο Δημήτρης Παπασταματίου, ο οποίος εξετάζει την περίπτωση της Θεσσαλονίκης κατά τη δεκαετία του 1760, υποστηρίζει ότι η οπλοκατοχή στην πόλη συνδεόταν πρωτίστως με λόγους επίδειξης και κοινωνικού κύρους και όχι με τους κινδύνους της πόλης από τους οποίους οι κάτοικοι προσπαθούσαν με αυτόν τον τρόπο να προφυλαχθούν. Είναι κοινώς αποδεκτό από τη βιβλιογραφία ότι πέρα από την προστασία που παρείχαν, τα όπλα λειτουργούσαν και ως αντικείμενα κύρους και επίδειξης, ειδικά δε εκείνα που έφεραν διακοσμήσεις ή ήταν κατασκευασμένα από πολύτιμα υλικά. Τα τελευταία, μάλιστα, αγοράζονταν και ως επένδυση. Επίσης, ειδικά για την ύπαιθρο που έχει μελετηθεί περισσότερο σε σχέση με το ζήτημα αυτό, τα όπλα συνιστούσαν και τμήμα της ενδυμασίας.⁴⁴

Ειδική περίπτωση συνιστά ο Αλέκος Θεολόγος από τα Ταταύλα,⁴⁵ ο

44. R. Elgood, *ό.π.*, σ. 10, 13, 15, 37, 48, 64, 83· Demetris Papastamatiou, *Wealth Distribution, Social Stratification and Material Culture in an Ottoman Metropolis. Thessaloniki According to the Probate Inventories of the Muslim Court (1761-1770)*, Κωνσταντινούπολη, The Isis Press, 2017, σ. 144-145.

45. Τα Ταταύλα ήταν, κατά την περίοδο που εξετάζεται, περιοχή της ευρύτερης Κωνσταντινούπολης στην οποία κατοικούσαν κυρίως Ελληνορθόδοξοι. Η περιοχή αυτή, που μετά την ίδρυση του τουρκικού κράτους μετονομάστηκε σε Kurtuluş, βρίσκεται στην ευρωπαϊκή πλευρά της πόλης, βορείως του Κερατίου κόλπου, και πιο συγκεκριμένα πλησίον και βορείως του Πέραν (Beyoğlu). Βλ. Orhan Türker, *Osmanlı İstanbulu'ndan bir köşe: Tatabla*, Κωνσταντινούπολη, Sel Yayıncılık, 2009, σ. 9-22.

οποίος είχε την εμπορική του επιχείρηση στο Yeni Küçük han. Εκεί, κατά την έρευνα που πραγματοποιήθηκε, βρέθηκαν μέσα σε τρία σεντούκια 391 σπαθιά με γαλλική/ευρωπαϊκή λάμα (*Frank namlu*).⁴⁶ Η κατοχή τόσο μεγάλου αριθμού όπλων είναι εντυπωσιακή και χωρίς άλλο αντίστοιχο παράδειγμα στο κατάστιχο. Αναπόφευκτα φέρνει στο μυαλό τα σχέδια που είχαν προταθεί στους κόλπους της Φιλικής Εταιρείας και συμπεριλάμβαναν την Κωνσταντινούπολη στις επιχειρήσεις, ειδικά το «Μερικόν περί Κωνσταντινουπόλεως σχέδιον», το οποίο προέβλεπε την κατάληψη του οθωμανικού στόλου καθώς και διαφόρων εγκαταστάσεων, την πυρπόληση περιοχών της πόλης και την προσπάθεια σύλληψης του σουλτάνου.⁴⁷ Οι δράσεις προϋπέθεταν, μεταξύ άλλων, κινητοποίηση και εξοπλισμό ανδρών και η Εφορία στην Κωνσταντινούπολη είχε λάβει εντολές να πράξει τα δέοντα.⁴⁸ Δεν γνωρίζουμε αν ο Θεολόγος προμηθεύτηκε τα σπαθιά με σκοπό να συνδράμει στο σχέδιο αυτό, το οποίο εντέλει εγκαταλείφθηκε. Γνωρίζουμε, ωστόσο, ότι δεν είχε μνηθεί στη Φιλική Εταιρεία, τουλάχιστον σύμφωνα με τα στοιχεία των δύο γνωστών καταλόγων,⁴⁹ γεγονός το οποίο αποδυναμώνει τη σύνδεσή του με τις επαναστατικές προετοιμασίες.⁵⁰

46. BOA, NFS.d.00008, σ. 8· BOA, A.DVNS.TZEI.d.00029, σ. 17. Εκτός από τον Θεολόγο στο ίδιο δωμάτιο καταγράφονται και δύο ακόμη άνδρες, υφιστάμενοί του.

47. Το κείμενο του σχεδίου μάς παραδίδει ο Ιωάννης Φιλήμων. Βλ. Ιωάννης Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ. Α', Τύποις Π. Σούτσα και Α. Κτενά, Αθήνα 1859, σ. 59-68. Για το σχέδιο αυτό και την τοποθέτησή του στον χρόνο βλ. Βασίλης Παναγιωτόπουλος (Εισαγωγή-σχόλια-επιμ.), *Δύο πρίγκιπες στην Ελληνική Επανάσταση. Επιστολές απόκτη μάρτυρα και ένα υπόμνημα του πρίγκιπα Γεωργίου Καντακουζηνού*, μτφρ. Χρίστος Μ. Οικονόμου, ΠΕ/ΕΙΕ, Αθήνα, Ασίνη, 2015, σ. 153-158. Βλ. επίσης, Μαρία Ευθυμίου, «Το Μέγα Σχέδιον ή πώς οι Φιλικοί υπέλαβον δυνατά τα αδύνατα», Όλγα Κατσιαρδή-Hering (επίμ.), *Οι πόλεις των Φιλικών: οι αστικές διαδρομές ενός επαναστατικού φαινομένου*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα 2018, σ. 45-50.

48. Ι. Φιλήμων, *ό.π.*, τ. Α', σ. 67-68, 71. Βλ. και Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *ό.π.*, σ. 155-157.

49. Ι. Φιλήμων, *ό.π.*, τ. Α', σ. 386-416· Βαλέριος Μέζας, *Οι Φιλικοί. Κατάλογος των μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του αρχείου Σέκερη*, Αθήνα 1937. Έχει υποστηριχθεί ότι οι κατάλογοι παρουσιάζουν μόνο μέρος των μελών. Βλ. ενδεικτικά George Demetrios Frangos, *The Philike Etaireia, 1814-1821: a Social and Historical Analysis*, αδημ. διδακτορική διατριβή, Columbia University, Νέα Υόρκη 1971, σ. 216-220.

50. Για έναν αντίστοιχο προβληματισμό σε σχέση με την περίπτωση του Δη-

Από την άλλη πλευρά, λαμβάνοντας υπόψη το επάγγελμά του, θα μπορούσαμε εύλογα να υποθέσουμε ότι τα σπαθιά αποτελούσαν απλώς ένα είδος εμπορεύματος.⁵¹ Όπως μας πληροφορούν τα κατάστιχα, ο Θεολόγος ανήκε στην ομάδα των εμπόρων της Ευρώπης (*Avrupa tüccarı*),⁵² μια προνομιούχο ομάδα εμπόρων, η οποία θεσμοθετήθηκε από την οθωμανική διοίκηση το 1802 ως αντίβαρο στην εξάπλωση των προστατευόμενων εμπόρων (*beratli*).⁵³ Οι έμποροι της Ευρώπης λάμβαναν βεράτι (*berat*) από την οθωμανική διοίκηση καταβάλλοντας το ποσό των 1.500 γροσίων (*gurus*) στο κρατικό θησαυροφυλάκιο. Το καθεστώς αυτό τους εξασφάλιζε οικονομικά προνόμια, ειδικά σε σχέση με την καταβολή τελών, νομικά προνόμια στην εκδίκαση οικονομικών υποθέσεων καθώς και κοινωνικά προνόμια σε σχέση με την ενδυμασία τους και την κατανάλωση φαγητού.⁵⁴ Ωστόσο, σε αντίθεση με τους προστατευόμενους, οι οποίοι ήταν

μητράκη Παπαρρηγόπουλου, ο οποίος μάλιστα εκτελέστηκε από τις οθωμανικές Αρχές, βλ. Σοφία Λαΐου, «Οθωμανοί έλληνες σαράφηδες στην Κωνσταντινούπολη του 1821», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 14 (2021), σ. 235-236.

51. Δεν γνωρίζω κάποια αναλυτική μελέτη για το εμπόριο όπλων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Κάποια στοιχεία για το ζήτημα αναφέρει ο Elgood, *ό.π.*, σ. 10, 12, 46-49, 55-59, 63 και *passim*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την οπλοχρησία, το εμπόριο όπλων και τη διακίνησή τους για την οργάνωση της Επανάστασης στην Πελοπόννησο παρουσιάζει η μαρτυρία του Στέφανου Ιω. Στεφανόπουλου στα απομνημονεύματά του. Βλ. *Απομνημονεύματα τινά της Επανάστασεως του 1821 υπό Στεφάνου Ιω. Στεφανοπούλου*, Τύποις της Φωνής των Επαρχιών, Τρίπολη 1864, σ. 8-18. Ευχαριστώ θερμά τον Σάκη Δημητριάδη, ο οποίος έθεσε υπόψη μου το συγκεκριμένο κείμενο.

52. Δεν επρόκειτο για έμπορο με καταγωγή από την Ευρώπη, όπως γράφει ο Yaşar, «Controlling Space», *ό.π.*, σ. 231.

53. Για τους προστατευόμενους εμπόρους ή μπερατλήδες βλ. ενδεικτικά Παντελής Μ. Κοντογιάννης, «Οι Προστατευόμενοι», *Αθηνά* 29 (1917), σ. 3-160. Για νεότερη βιβλιογραφία σχετικά με αυτό το θέμα και μια ανάλυση των προνομίων που απέρρεαν από το συγκεκριμένο καθεστώς βλ. Cihan Artunc, «The Price of Legal Institutions: The *Beratli* Merchants in the Eighteenth-Century Ottoman Empire», *The Journal of Economic History* 75/3 (2015), σ. 720-748.

54. Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler*, Άγκυρα 1983, σ. 59-70· Bruce Masters, «The Sultan's Entrepreneurs: the *Avrupa Tüccarı* and the *Hayriye Tüccarı* in Syria», *International Journal of Middle East Studies* 24/4 (1992), σ. 579, 581· Sophia Laiou, «The Ottoman Greek “Merchants of Europe” at the Beginning of the 19th Century», Evangelia Balta, Georgios Salakidis, Theoharis Stavrides (επιμ.), *Festschrift in Honor of Ioannis P. Theocharides. Studies in the Ottoman Empire and Turkey*, τ. Β', Κωνσταντινούπολη, The Isis Press, 2014, σ. 315.

απαλλαγμένοι από τον κεφαλικό φόρο και συνεπώς βρίσκονταν σε μια ιδιαίτερη κατάσταση, ανάμεσα στους ραγιάδες και τους ξένους υπηκόους που ζούσαν στην Αυτοκρατορία,⁵⁵ οι έμποροι της Ευρώπης κατέβαλλαν τον κεφαλικό φόρο κανονικά.⁵⁶

Για την περίπτωση του Αλέκου Θεολόγου από τα Ταταύλα δεν έχουμε περισσότερες πληροφορίες από το κατάστιχο, ούτε γνωρίζουμε πώς αντιμετώπιστηκε το συγκεκριμένο εύρημα από τους οθωμανούς αξιωματούχους. Η προέλευση των σπαθιών καθώς και το γεγονός ότι ο ίδιος ως έμπορος της Ευρώπης εμπορευόταν με τον ευρωπαϊκό χώρο,⁵⁷ δικαιολογούσαν μάλλον την ύπαρξη των συγκεκριμένων σπαθιών ως εμπορικού είδους, το οποίο πιθανότατα κατασχέθηκε και ο ιδιοκτήτης αποζημιώθηκε, όπως προβλεπόταν στο πλαίσιο της επιχείρησης.⁵⁸ Πάντως, σύμφωνα με το *Χειρόγραφο του 1821* έτους, ένα κείμενο ανωνύμου που εκδόθηκε στο περιοδικό *Πανδώρα* το 1863 ως πηγή για τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Κωνσταντινούπολη, μεταξύ των επεισοδίων που προκλήθηκαν από ομάδες Μουσουλμάνων της πόλης, κάποιои πραγματοποίησαν καταστροφές στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στα Ταταύλα, καθώς υπήρχαν πληροφορίες ότι υπήρχαν όπλα κρυμμένα στην αγία τράπεζα και στους τάφους.⁵⁹ Θα μπορούσε να συσχετιστεί η αναζήτηση στα Ταταύλα, όπου βρισκόταν το σπίτι του Θεολόγου, με τα όπλα που βρέθηκαν στην εμπορική του επιχείρηση; Η σύνδεση είναι ίσως υπερβολική, δεν μπορεί όμως και να αποκλειστεί. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι το σπίτι του Θεολόγου βρισκόταν στη συνοικία της εκκλησίας (*Kenisa mahallesinde*),⁶⁰ δηλαδή πολύ κοντά στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου,

55. Όχι τυχαία, στην περίπτωση των τριών προστατευόμενων με ρωσική πατέντα που καταγράφονται, η συγκεκριμένη πληροφορία σημειώνεται εμφατικά, με τρόπο αντίστοιχο με εκείνον που καταγράφονται οι ξένοι υπήκοοι.

56. B. Masters, *ό.π.*, σ. 582· S. Laiou, *ό.π.*, σ. 317-318.

57. S. Laiou, *ό.π.*, σ. 315.

58. BOA, NFS.d.00008, σ. 4· BOA, A.DVNS.TZEI.d.00029, σ. 5.

59. «τὸ δὲ πρῶτὸ ἐπαΐσαν εἰς τὰ ταουλα εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ λόγου ὅτι ἔχουν ἄρματα κρυμμένα εἰς τὸ ἀλτάρη, καὶ ἐκρέμησαν, καὶ ἄνοιξαν καὶ τὰ μνημόρια καὶ δὲν ἤϊραν μόνον κόκαλα», Ἀνω., «Χειρόγραφο του 1821 έτους», *Πανδώρα* 14 (1863-1864), σ. 205. Η αυλή του Αγίου Δημητρίου χρησίμευε έως το 1865 ως νεκροταφείο. Βλ. *Τα Ταταύλα ἡτό Ιστορία των Ταταούλων*, υπό του Επισκόπου Παμφίλου Μελισσηνού Χριστοδούλου (δ.ν.), Τύποις Α. Α. Κορομηλά, Κωνσταντινούπολη 1913, σ. 75.

60. BOA, D.CRD.d.39881, σ. 2.

η οποία ήταν και η μοναδική στην περιοχή τη συγκεκριμένη περίοδο.⁶¹ Από την άλλη πλευρά, τα Ταταύλα κατοικούνταν κυρίως από Ρωμιούς και συνεπώς ήταν λογικό να βρίσκονται στο επίκεντρο της προσοχής, ενώ ίσως έχει σημασία το γεγονός ότι αναφέρονται και στο «Μερικόν περί Κωνσταντινουπόλεως σχέδιον» ως μία από τις περιοχές στις οποίες θα μπορούσαν να κρυφτούν οι άνδρες που θα συμμετείχαν στην επιχείρηση για την κατάληψη του στόλου.⁶² Τα ιστορικά έργα και οι πηγές της εποχής αναφέρονται στη βιαιότητα με την οποία πραγματοποιήθηκαν οι έρευνες σε εργαστήρια και σπίτια, ενώ η αναζήτηση σε τάφους αποτελεί κοινό μοτίβο.⁶³ Αυτό που θα μπορούσαμε να πούμε με κάποια βεβαιότητα, σε σχέση με τον Θεολόγο, είναι ότι τα σπαθιά που βρέθηκαν στα χέρια του δεν είχαν αντίκτυπο στη ζωή του. Το όνομά του δεν αναφέρεται ανάμεσα σε εκείνους που εκτελέστηκαν κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού του 1821.⁶⁴ Μερικούς μήνες αργότερα, στις καταγραφές του πληθυσμού που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του

61. Για τους ναούς της περιοχής βλ. *Τα Ταταύλα*, ό.π., σ. 54-122.

62. Ι. Φιλήμων, ό.π., τ. Α', σ. 62.

63. Α. Φραντζής, ό.π., τ. Α', σ. 251-253, 262, 271· Τρικούπης, ό.π., τ. Α', σ. 95-96· Ιωάννης Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικόν περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, τ. Β', Τύποις Γ. Καρυοφύλλη, Αθήνα 1859, σ. 109, 309· Ανων., «Χειρόγραφον του 1821 έτους», ό.π., σ. 201, 205.

64. Ιστορικά έργα και πηγές της εποχής αναφέρονται σε συγκεκριμένα πρόσωπα και πληθυσμιακές ομάδες που εκτελέστηκαν κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Βλ. ανων., «Χειρόγραφον του 1821 έτους», ό.π., σ. 200-205· Ανωνύμου, «Ανέκδοτος έκθεσις επισήμου και αυτόπτου ομογενούς», Γ. Γ. Παππαδόπουλος, Γ. Π. Αγγελόπουλος (επιμ.), *Τα κατά τον αιόδιμον πρωταθλητήν τον ιερού των Ελλήνων αγώνος τον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, Γρηγόριον τον Ε'*, τ. Β', παρά τω Εθνικώ Τυπογραφείω, Αθήνα 1866, σ. 118-123· Αθναγόρας, «Μερικά εύγλωττα κονδύλια από τους Πατριαρχικούς Κώδικας», εφημ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, αρ. 24, 20.6.1820, σ. 195-196· Μαριέττα Μινώτου, «Άγνωστο Ημερολόγιο των Παραμονών της Επανάστασεως του 1821», *Ελληνικά* 3 (1930), σ. 482-483· Κώστας Τριανταφύλλου, *Η βυζαντινή οικογένεια Χαιρέτη και το εν Πάτραις Αρχειον της Μονοτυπία Γ. Πετράκη, Πάτρα 1962*, σ. 48-50· Σ. Τρικούπης, ό.π., τ. Α', σ. 99-103, 110, 112-114. Επιπλέον, το όνομα του Θεολόγου δεν εντοπίζεται σε κατάστιχα δημούσεων περιουσιών της εποχής. Για την πληροφορία αυτήν ευχαριστώ θερμά τον Παρασκευά Κονόρτα. Το γεγονός αυτό ενισχύει την άποψη ότι δεν θεωρήθηκε αναμενιγμένος στα γεγονότα, καθώς οι οθωμανικές Αρχές κατάσχεσαν τις περιουσίες των προσώπων που εκτελέστηκαν και γενικά όσων θεώρησαν ότι είχαν ανάμειξη στην Επανάσταση. Βλ. S. Ilıcak, *A Radical Rethinking*, ό.π., σ. 194.

φθινοπώρου, τον βρίσκουμε να καταγράφεται στον τόπο κατοικίας του, τα Ταταύλα. Μαθαίνουμε, επιπλέον, ότι η καταγωγή του ήταν από τη συγκεκριμένη περιοχή, ότι ήταν παντρεμένος και ότι κατοικούσε σε ένα σπίτι που νοίκιαζε.⁶⁵ Μαζί του έμεναν, επίσης, ο πεθερός του, Παντελής (Pandeli), και ο κουνιάδος του, Στέφανος (İstefan), ο οποίος ήταν στην υπηρεσία του⁶⁶ και εργάζονταν μαζί, αυτή τη φορά όμως όχι στο Küçük Yeni han αλλά στο Sünbüllü han (μια αλλαγή που ίσως δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητη).⁶⁷ Τέλος, 20 χρόνια αργότερα, το 1841, ένας Αλέκος Θεολόγος αναφέρεται ανάμεσα στους «εν Κωνσταντινουπόλει» συνδρομητές της *Επιτομής της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος* του Αμβρόσιου Φραντζή.⁶⁸ Κατά ενδιαφέρουσα σύμπτωση, στο κεφάλαιο για τα όσα έλαβαν χώρα στην Κωνσταντινούπολη, το ζήτημα του αφοπλισμού του ελληνορθόδοξου πληθυσμού επανέρχεται πολλές φορές και περιγράφεται με μελανά χρώματα.⁶⁹

65. BOA, D.CRD.d.39881, σ. 2. Στο συγκεκριμένο κατάστιχο το όνομά του εμφανίζεται παραλλαγμένο. Πιο συγκεκριμένα, αντί για Αλέκος Θεολόγος (Aleko Teğoloğo) γιος του Γιώργη (veled-i Yiorgi) καταγράφεται ως Αλέκος (Aleko) γιος του [Teğaloγo;]. Το πατρώνυμο στη δεύτερη περίπτωση αποτελεί πιθανότατα παραφθορά του επιθέτου Θεολόγος. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από την ταύτιση των λοιπών στοιχείων (όνομα, επάγγελμα, τόπος καταγωγής, τόπος εργασίας σε χάνι του εμπορικού κέντρου) καθώς και η ύπαρξη του ίδιου προσώπου, του Στέφανου (İstefan) γιου του Παντελή (veled-i Pandeli), και στις δύο καταγραφές ως υφισταμένου του. Πρβλ. BOA, NFS.d.00008, σ. 4· BOA, A.DVNS.TZEİ.d.00029, σ. 5.

66. BOA, D.CRD.d.39881, σ. 2. Στο κατάστιχο χρησιμοποιείται ο όρος *hizmetkâr*, ο οποίος θα μπορούσε να μεταφραστεί ως «υπηρέτης» ή «βοηθός» και κατά τον Bruce Masters ως «πράκτορας». Κάθε έμπορος της Ευρώπης είχε το δικαίωμα να απασχολεί δύο τέτοια πρόσωπα, τα οποία λάμβαναν φερμάνι από την οθωμανική διοίκηση. Βλ. B. Masters, *ό.π.*, σ. 581 και 595 υποσ. 17.

67. Δεν γνωρίζουμε τους λόγους που οδήγησαν στη μετακίνηση του εμπορικού του γραφείου σε άλλο χάνι κατά τη διάρκεια των έξι μηνών που μεσολάβησαν. Ενδεχομένως τα 391 σπαθιά που βρέθηκαν στα χέρια του, προκάλεσαν τελικά κάποια κρίση, η οποία οδήγησε σε αυτήν την αλλαγή εργασιακού χώρου, ή ίσως πάλι κατά τη διάρκεια της ταραχμένης αυτής περιόδου η μετακίνηση προέκυψε ως ευκαιρία, ενώ δεν μπορούμε να αποκλείσουμε και τυχαίο γεγονός. Γνωρίζουμε πάντως ότι το Sünbüllü han βρισκόταν πολύ κοντά στο προηγούμενο χάνι, όπου εργαζόταν, και συνεπώς η αλλαγή αυτή δεν αποσκοπούσε στη μετακίνησή του σε άλλη περιοχή.

68. Αμβρόσιος Φραντζής, *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος* αρχομένη από του έτους, 1715 και λήγουσα το 1837, διηρημένη εις τόμους τέσσαρας, τ. Γ', εκ της Τυπογραφίας Κ. Ράλλη, Αθήνα 1841, σ. 284.

69. Α. Φραντζής, *ό.π.*, τ. Α', σ. 251-253, 262, 271.

Αυτό μας φέρνει σε ένα τελευταίο ζήτημα: ήταν πράγματι τόσο λίγα τα όπλα που διέθεταν οι μη Μουσουλμάνοι στα χάνια της πόλης; Τα ελληνικά κείμενα που μιλούν για την κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη και τις πιθανότητες επιτυχίας μιας επιχείρησης εκεί, αναφέρουν ότι οι κάτοικοι ήταν μεταξύ άλλων άοπλοι.⁷⁰ Από την άλλη πλευρά, ο σουλτάνος εξέφραζε την απαισιοδοξία του για τα αποτελέσματα του αφοπλισμού. Σύμφωνα με τον Ş. Hicak, ο σουλτάνος σημείωνε χαρακτηριστικά σε ένα hatt-i hümayun ότι οι ραγιάδες πιθανότατα έδωσαν μόνο τα όπλα που είχαν για παλιοσίδερα.⁷¹ Πίστευε, δηλαδή, ότι οι μη Μουσουλμάνοι διέθεταν όπλα, άποψη που θα μπορούσε να ενισχυθεί σε κάποιο βαθμό από τα όπλα που βρέθηκαν στα πρώτα χάνια που ερευνήθηκαν. Βέβαια, όταν τον Αύγουστο του ίδιου έτους ζητήθηκε αποστολή όπλων για τον εξοπλισμό Μουσουλμάνων στο Κουσάντασι, αποφασίστηκε να εξεταστούν τα σχετικά κατάστιχα από τον αρμόδιο αξιωματούχο και να διερευνηθεί αν υπήρχε η δυνατότητα να δοθούν όπλα από εκείνα που είχαν κατασχεθεί στη Σμύρνη, προφανώς λόγω εγγύτητας, ενώ σε αντίθετη περίπτωση θα εξετάζόταν η δυνατότητα να αποσταλούν όπλα από εκείνα που είχαν κατασχεθεί στην Κωνσταντινούπολη.⁷² Ο εντοπισμός αυτών των καταστίχων, στα οποία είναι καταγεγραμμένα τα όπλα που συγκεντρώθηκαν, θα μας επέτρεπε να δούμε την έκταση της οπλοκατοχής των μη Μουσουλμάνων στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλες περιοχές της Αυτοκρατορίας, όπου πραγματοποιήθηκαν αντίστοιχες επιχειρήσεις. Έως τότε ας δούμε, κλείνοντας, τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκαν τα πράγματα στην οθωμανική πρωτεύουσα.

Ενώ, λοιπόν, η επιχείρηση του αφοπλισμού στα χάνια είχε ξεκινήσει από τις 14/26 Μαρτίου, στις 19/31 διαβάστηκε ένα φερμάνι σε κεντρικά σημεία της πόλης που καλούσε τους Μουσουλμάνους να επιστρέψουν στα παλαιά ήθη και να προμηθευτούν όπλα, όπως και έγινε. Έτσι, άντρες κάθε ηλικίας, ακόμη και παιδιά, άρχισαν να κυκλοφορούν οπλισμένοι πυροβολώντας στον αέρα και βιαιοπραγώνοντας εναντίον των Ελληνορθόδοξων και των μη Μουσουλμάνων γενικότερα. Ένα κλίμα βίας εξαπλώθηκε στους δρόμους της πόλης με πυροβολισμούς να ακούγονται μέρα και

70. Στο ίδιο, σ. 272, 275, 278-279· I. Φιλήμων, *ό.π.*, τ. Β', σ. 109.

71. S. Hicak, *A Radical Rethinking*, *ό.π.*, σ. 190.

72. H. Κολοβός, Σ. Ιλιτζάκ, Μ. Σχαριάτ-Παναχί, *ό.π.*, σ. 252-253.

νύχτα και τους Ελληνορθοδόξους να μένουν κλεισμένοι στα σπίτια τους, όπου ήταν περισσότερο ασφαλείς. Τα επεισόδια του όχλου ακολούθησαν δημόσιες εκτελέσεις επιφανών και άλλων προσώπων.⁷³ Ο όχλος, αποτελούμενος από διαφορετικές ομάδες του πληθυσμού, ήταν δύσκολο να ελεγχθεί, όπως είχε φανεί σε πολλές περιπτώσεις στο παρελθόν.⁷⁴ Ο Μαχμούτ Β' το γνώριζε καλά αυτό. Οι επαναστατικές ενέργειες στη Μολδοβλαχία και κυρίως στην Πελοπόννησο είχαν οδηγήσει σε δυσαρέσκεια και διαμαρτυρίες, ιδιαίτερα από την πλευρά των γενιτσάρων.⁷⁵ Η αναταραχή και η δυσαρέσκεια αυτή, κατά τους πρώτους, δύσκολους για την οθωμανική διοίκηση μήνες, αντί να ξεσπάσει επάνω στον σουλτάνο και τους αξιωματούχους του διοχετεύτηκε εναντίον μιας άλλης ομάδας, ύποπτης για συνωμοσία. Με μια ομάδα του πληθυσμού να χρησιμοποιείται εναντίον μιας άλλης, το όφελος για την οθωμανική διοίκηση ήταν διπλό, καθώς η οργή των Μουσουλμάνων για τις επαναστατικές ενέργειες στη Μολδοβλαχία και κυρίως στην Πελοπόννησο διοχετεύταν εναντίον των Ελληνορθοδόξων και με αυτόν τον τρόπο εκτονωόταν, ενώ οι επικίνδυνοι στα μάτια της διοίκησης Ελληνορθόδοξοι, έχοντας καταγραφεί από τις αρχές και έχοντας παραδώσει τα όπλα τους, βρισκόνταν κλεισμένοι στα σπίτια τους, σε έναν ιδιότυπο κατ' οίκον περιορισμό.⁷⁶

73. S. Ilıcak, *A Radical Rethinking*, ό.π., σ. 128-133, 182-184· C. M. Philliou, ό.π., σ. 68-73. Ο Κωνσταντίνος Οικονόμος διασώζει το κλίμα φόβου που επικρατούσε στην πόλη, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, σε επιστολή προς τον αδερφό του. Βλ. Κώστας Λάππας, «Πατριαρχική Σύνοδος “Περί καθαιρέσεως των φιλοσοφικών μαθημάτων” τον Μάρτιο του 1821», *Μνήμων* 11 (1987), σ. 123-128.

74. Για τη σύσταση του όχλου βλ. S. Ilıcak, *A Radical Rethinking*, ό.π., σ. 134-135, 138· C. M. Philliou, ό.π., σ. 73-74· M. Arvaniti, ό.π., σ. 196, 203-204.

75. Οι γενίτσαροι ζήτησαν την εκτέλεση του συνόλου των Ελληνορθοδόξων της Κωνσταντινούπολης τουλάχιστον δύο φορές μεταξύ των ετών 1821-1826· η πρώτη φορά ήταν τον Δεκέμβριο του 1821. Βλ. S. Ilıcak, *A Radical Rethinking*, ό.π., σ. 231.

76. M. Arvaniti, ό.π., σ. 192-193, 204. Βλ. επίσης, S. Ilıcak, *A Radical Rethinking*, ό.π., σ. 131, 190.

SUMMARY

Maria Arvaniti, *Swords and other Weapons: Details on the Disarmament of non-Muslims at the Khans of Istanbul, March – April 1821*

After the beginning of the Greek War of Independence, the Ottoman government took several measures in order to prevent a potential crisis in the capital. One of them was the registration of the Greek-Orthodox population in the city. The first survey, started on the 14th/26th of March, recording the non-Muslims working and/or staying at khans (inns/commercial buildings), located primarily at the Old City's commercial center. The operation aimed at ensuring that there were no unidentified persons in the khans, that is individuals without guarantors (*kefils*), as well as at confiscating all their weapons.

The paper discusses this operation in connection to crisis management practices already in use, such as disarmament operations and inspection surveys. Furthermore, it examines its results focusing on the numbers and types of the confiscated weapons, the khans in which they were discovered and their possessors. Finally, the unique case of Alekos Theologos, a “merchant of Europe” (*Avrupa tüccarı*), who was found to possess 391 swords, allows us to consider the place of Istanbul in the plans of the Filiki Eteria, and the possibility that the swords had been imported in order to serve the purposes of the Greek War of Independence.